

КРИТЕРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ ЖИТТЯ В ПАРАДИГМАХ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Т.В. Приходько

*старший викладач кафедри політології, соціології та соціальної роботи
Національного технічного університету України
"Київський політехнічний інститут"*

У статті визначаються детермінанти молодіжного стилю життя у парадигмі соціальної філософії. Аналізуються підходи до дослідження цієї соціальної проблеми.

Ключові слова: стилі життя, соціальні запити, функціоналістична парадигма соціальної філософії.

Дослідження будь-якого явища, його особливостей, процесу функціонування та динаміки із подальшим узагальненням інформації та типологізацією починається із визначення критеріїв вивчення даного явища. Визначення критеріїв є надзвичайно важливим та складним завданням, оскільки від обрання критеріїв залежить подальший хід дослідження, отримані результати, а також здатність цих результатів відображати проблемну ситуацію справедливо та глибоко. Для цього безперечно критеріями вивчення соціальної проблеми мають поставати чинники, які у найкращий спосіб здатні описати дану проблемну ситуацію, виявити особливості досліджуваного явища. Іншими словами, у якості критеріїв аналізу нашої проблеми мають поставати чинники, здатні відображати сутнісні риси такого явища як життєві стилі молоді. Для вирішення даного завдання відправимось на пошуки відповідних вихідних чинників в лоно сучасного соціального знання.

Сучасні соціальні науки, зокрема філософія, пропонують сьогодні надзвичайно широкий спектр парадигм, методів та підходів із обранням критеріїв як практично-прикладного, так і теоретико-пізнавального змісту. Найбільш розвинутим в емпіричному аспекті дослідження процесу молодіжної життєдіяльності постає філософська екзистенціалістична парадигма, яка характеризується специфічним підходом до вивчення феномену життєвого стилю. Справа в тому, що специфікою молодіжного стилю життя – явища, яке опинилось в центрі нашої уваги, є здатність багатьох факторів у той чи інший спосіб описувати це явище. При цьому одні фактори можуть виступати складовими самого стилю життя, а інші – елементами інших соціокультурних явищ, із якими стиль життя перебуває у взаємодії постійно корелює. В межах вищезазначеного підходу сутність даного явища деякими вченими визначається з погляду його структурних детермінант [5].

Прикладом класифікації життєвих стилів, спираючись на відповідні критерії може поставати класична типологізація середини 80 – кінця 90 рр. вітчизняних вчених Рибаченка В.Ф. або Абульханової-Славської К.А. та Кнопкіна О.А., подана на основі мотиваційних та світоглядних стилеутворюючих детермінант із урахуванням типу темпераменту особистості. Такими типами життєвих стилів тут постають: гедоністичний (орієнтований у життєвому виборі на пасивне чуттєве сприйняття) та аскетичний (із акцентованим самообмеженням, зреченням чуттєво-тілесного заради віри, ідеї), споглядаючий (у досягненні щастя) і дієвий, а також кожен із зазначених корелює з певним типом темпераменту холерика, сангвініка, флегматика та меланхоліка.

При цьому оригінальністю в межах екзистенціального підходу є врахування у Рибаченка В.Ф. впливу на життєвий стиль особистості історичного стилю життя певної епохи. Зокрема, історичним прикладом гедоністичного типу стилю життя (зовнішньо дієвого, внутрішньо пасивного) пропонуються постаті від Нерона до Прохора Громова із «Угрюм ріки» В.Шишкова, а прикладом аскетичного типу життєвого стилю (із непомірною демонстрацією віри в ідею) постають культурно-історичні типи особистостей від місіонерів, хрестом та мечем затверджуючих і кров'ю своєї пастви скріплюючих певну віру до сучасних екстремістів.

Тобто у якості відповідних детермінант пропонується розглядати широкий спектр складових стилю життя. Йдеться про такі його складові, як цінності, потреби, мотиви, інтереси, внутрішні норми особистості, активна чи пасивна життєва позиція та багато інших. З погляду цих дослідників, дані чинники, з одного боку, зумовлюють формування життєвих цілей, з іншого – вибір способів

досягнення цих життєвих цілей. Тобто у такий спосіб ці детермінанти стилю життя визначають напрям та характер життєвих прагнень, поривань особистості чи соціальної групи.

Проте в межах даного підходу, де містяться певною мірою елементи психологізму та суб'єктивізму, часто наголошується на рівнозначності вищезазначених чинників, що в межах широкого спектру факторів ускладнює визначення критеріїв дослідження життєвого стилю. Крім того, сама рівнозначність цих факторів видається нам несправедливою, оскільки в процесі взаємодії, перебуваючи у певному співвідношенні, одні фактори зумовлюють та визначають зміст інших.

У цьому зв'язку цікавими видаються альтернативні наукові традиції, які відображають наукове бачення інших вчених. Для характеристики сутнісного змісту стилю життя, виявлення його особливостей, ці науковці намагаються виокремлювати із загального переліку його структурних детермінант певні чинники як основні. Зокрема, О.Михайлова [3] наголошує на тому, що про „стиль життя” нам дозволяють судити, насамперед, детермінанти культурно-аксеологічного змісту, зокрема цінності, а точніше ціннісні переваги людей. У якості основних детермінант стилю життя, на її думку, постають: ціннісні переваги в одязі, манері спілкування, в оточенні, в музиці, в оздобленні житла тощо. При цьому передбачається, що відповідні ціннісні переваги особистості впродовж життя змінюються, перебувають в динаміці.

На наш погляд, через це невірно розуміти під стилем життя щось фрагментарне, мінливе, аморфне та непостійне. Формуючись впродовж життя людини, життєвий стиль зазнає найбільш динамічних змін тільки в першій половині життя людини, в її дитячі, юнацькі молоді роки. Але вже у другій половині життя життєвий стиль передбачає тільки незначні корективи [2]. Стиль життя, переживаючи вплив багатьох зовнішніх, об'єктивно-існуючих факторів (мінливість моди на одяг, музику, оформлення житла та інше), зберігає свою цілісність, сутність. Все це свідчить про глибинний ціннісний зміст переваг, уподобань, пріоритетів, які виявляє стиль життя як соціальне явище. Схоже, саме на цьому намагаються наголосити в процесі власних досліджень стилю життя автори постмодерністських та постструктуралістичних концепцій, зокрема П.Бурдьє, Дж.Голдторп, К. Аулетта, О.Льюїс та інші, вивчаючи у якості носіїв стилю життя різні соціальні об'єкти. У своєрідний спосіб ці вчені привносять до побудови концепції стилю життя елементи соціального об'єктивізму.

Зокрема в роботах П'єра Бурдьє [1; 7] основним змістом стилів життя також постають переваги людей, ціннісні преференції. Натомість П. Бурдьє наголошує, що формуються вони в

межах різних країн тривалий час, переживаючи на собі вплив традицій цих країн та безлічі інших об'єктивних факторів. Стилі життя визначаються П'єром Бурдьє як „практики”, які в свою чергу, разом з „полем” і „габітусом” утворюють топографію соціального простору. На думку цього вченого, „практики” (тобто стилі життя) складають основу відмінностей життя і поведінки людей у різних країнах світу, чим ускладнюють, а подекуди й унеможливають класифікацію різних соціальних явищ.

На думку Джона Голдторпа [1; 7; 8] основний зміст стилю життя визначається різним розумінням життєвого успіху представниками різних верств населення. В контексті вивчення класової будови тут „стилі життя” фіксуються насамперед різним баченням соціальних явищ, яких варто прагнути, тобто явищ, які набувають для людини пріоритетного значення. З іншого боку, стилі життя характеризуються тут різним баченням людьми вихідних факторів, які сприяють досягненню пріоритетних явищ, бажаних соціальних позицій в суспільстві.

З погляду ж О.Льюїса основний зміст „стилю життя” визначається, насамперед, рівнем соціальних запитів, характером соціальних прагнень та змістом соціальних орієнтацій. Досліджуючи андеклас як соціальне явище і складову суспільства, О.Льюїс (разом із К.Аулеттою, Л.Морісом [8-9]) наголошує на тому, що в межах субкультури андекласу асоціальні моделі його поведінки сприяють збереженню андекласу в суспільстві. А низький рівень соціальних запитів та прагнень сприяє удоволенню власним утриманським положенням та ціннісним орієнтаціям, направленим на збереження/підтримку цього положення, постають основною причиною відтворення андекласу в суспільстві.

Тож більшість вчених так чи інакше основними складовими стилю життя вважають, з одного боку, чинники, які визначають бажані для досягнення соціальні явища чи позиції в суспільстві. Дані чинники найчастіше фіксуються в термінах „розуміння життєвого успіху”, „життєвих цілей”, постають у якості ціннісних преференцій (переваг) або „життєвих пріоритетів”. Дані чинники як і інші формуються під впливом об'єктивних обставин. З іншого боку, основними детермінантами стилю життя виступають так звані ціннісні орієнтації, які формуються відповідно до життєвих пріоритетів, направлених на їх досягнення. Тобто цінності, ціннісні пріоритети та орієнтації так чи інакше, але постають в центрі уваги при дослідженні стилю життя більшістю вчених як фактори, здатні

визначити основний сутнісний зміст досліджуємого явища.

В той же час, прислухаючись до думки сучасних західних вчених А.Мітчела, Д.Янkelовича, М.Маккобі [9; 4], ми замислюємось над ще одним чинником, здатним відображати зміст стилю життя та виявити особливості даного явища не з середини (з погляду його структурних детермінант), а ззовні, тим самим забезпечуючи дієвість одного із принципів діалектичного підходу. Зокрема А.Мітчел [10] та М.Маккобі, у якості такого чинника бачать поведінку.

Класифікація життєвих стилів А.Мітчела видається більш загальною (виділяючи традиційні, альтернативні, інтегративні для Америки моделі поведінки). Типологія стилів життя М.Маккобі носить більш вузький прикладний характер. Більш докладно зупиняючись на манері поведінки людей у побуті, сім'ї, на роботі та відпочинку, на формах активності в суспільно-політичній галузі, М.Маккобі виділяє чотири рівноправні життєві стилі: "Майстра", "Воїна у джунглях", "Колективіста" та "Ігрока", наголошуючи, зокрема, що оптимальний варіант полягає у збалансованому співвідношенні чотирьох або декількох із зазначених типів в одній людині.

При цьому згадані вчені разом схильні вважати, що „стиль життя” як соціальне явище розкриває не всі цінності особистості, а тільки „працюючі”, так би мовити „об’єктивовані” в поведінці. За допомогою аналізу поведінки, на думку А.Мітчела, ми здатні сформуванати певні уявлення про реальні цінності особистості, її аксіологічні переваги та відповідно до них ціннісні орієнтації. А відтак, поведінка як чинник здатна охарактеризувати наявний стиль життя, дати уявлення про його особливості. Справді поведінка здатна надати певну інформацію про наявний стиль життя досліджуваного об’єкту. Проте відкритим залишається питання, чи справді поведінка та поведінкові атрибути особистості або соціальної групи можуть глибоко охарактеризувати життєвий стиль цієї особистості/соціальної групи, у повній мірі відображаючи сутнісний зміст даного явища. Знайомство із дослідженнями інших науковців [4] підтверджує наші сумніви. Результати їх наукового аналізу засвідчили, що поведінка хоч і дає певні уявлення про наявний стиль життя, особливості його формування, вплив зовнішніх надіндивідуальних факторів на дане явище, проте характер поведінки далеко не завжди глибоко відображає зміст стилю життя певної особистості або соціальної групи.

Даний висновок був зроблений під час дослідження молодіжних субкультур Америки 60-80 років. Цей період позначився для Америки виходом на соціокультурну арену нових субкультур або активізацію субкультур, існувавших раніше [4]. В подальшому ці субкультури створили

основу для формування стилів життя багатьох американців. Науковці зазначають, що пік розквіту одного із таких субкультурних утворень припадає на кінець 60-х років, а точніше, на літо 1967 року. Це літо в історії субкультур Америки отримало назву „The Summer of Love”(літо кохання) та ознаменувалось формуванням великого табору хіпі поблизу Нью-Йорку та Лос-Анджелесу, що засвідчило особливу популярність даного субкультурного руху.

Життя хіпі в таборі передбачало наявність певних поведінкових атрибутів: простоти одягу, зачіски, прикрас, невимушених манер поведінки із проявом миролюбності та рівності, спорідненості з оточуючими та навколишнім світом. За спогадами деяких дослідників (зокрема, Капра Ф.) в таборі „хіпі” часто лунала музика, молодь співала пісні, танцювала; разом із творчістю до субкультури „Хіпі” непомітно влилося вживання наркотичних засобів, яке також постало одним із поведінкових атрибутів даної субкультурної групи. Загалом же, за допомогою поведінкових атрибутів справжні хіпі намагались виявити розуміння сенсу життя, власний життєвий стиль із певним баченням життя суспільства, його недоліків, визначенням власних цінностей, життєвих ціннісних орієнтацій. У життєвому виборі хіпі поставали супротивниками будь-якого тиску влади, ідеї свободи вибору та самореалізації людей із рівністю їх прав, природного та більш широкого прояву в суспільстві внутрішнього особистісного потенціалу. Також як цінність вони сповідували поширення миролюбних, пацифістських настроїв в суспільстві, соціальної свободи, зокрема в сексуальних стосунках тощо.

За дослідженням вчених кількість людей в таборі хіпі в „літо кохання” нараховувала декілька тисяч людей. Не зважаючи на те, що присутні не вирізнялись за зовнішніми поведінковими ознаками, при поглибленому дослідженні справжніми хіпі виявились менше половини присутніх (лише 40 %). Серед інших присутніх в таборі близько 40 % становила учнівська та студентська молодь, яка із цікавості приєдналась до хіпі на час літніх канікул. Дана категорія умовно була визначена науковцями як „пластмасові хіпі”. Крім того, понад 20 % чоловік в таборі хіпі представляли люди середнього віку із оформленим соціально-професійним статусом в суспільстві (серед них за професійними ознаками було багато викладачів вищих навчальних закладів). Вони теж не належали до справжніх хіпі. Вдень представники даної категорії працювали, після роботи перевдягнувшись повертались до табору, а вранці

знову, одягнувши свої робочі костюми, займали свої робочі місця. Дана категорія була визначена науковцями як „незримі хіпі”. Метою перебування цих людей в таборі хіпі поставав, здебільшого, пошук нових вражень від життя, відпочинок від буденної одноманітності, приналежності до новомодного явища тощо.

Так чи інакше, але і „пластмасовим”, і „незримим” хіпі, які за поведінковими атрибутами розчинялись в таборі хіпі, не був притаманний стиль життя справжніх хіпі в класичному його розумінні. Тобто стиль життя, який передбачав певне сенсожиттєве навантаження, становив життєву концепцію цих людей. Тип поведінки із усіма поведінковими атрибутами виявився не здатним для всіх категорій людей, виокремлених в межах вищезгаданої субкультурної групи, справедливо і глибоко описати сутнісний зміст їх життєвого стилю.

Тож основними чинниками, здатними глибоко розкрити зміст стилю життя, залишаються його структурні елементи. Насамперед, це – ціннісні пріоритети (переваги, преференції, розуміння життєвого успіху тощо), які визначають напрям життєвого вибору, вказують на соціальні явища та позиції в суспільстві, бажані для досягнення. З іншого боку, це – ціннісні орієнтації (життєві прагнення, поривання), направлені на досягнення даних ціннісних пріоритетів, привабливих соціальних явищ та позицій в суспільстві. Дані фактори складають основу формування життєвих цілей людей, становлять підґрунтя для формування життєвого стилю.

Відповідно, на перший план у якості елементів, які визначають стиль життя молоді в сучасних умовах в Україні виходять молодіжні цінності та ціннісні орієнтації, іншими словами життєві пріоритети та орієнтації молодих людей, із певним аксіологічним навантаженням. Тобто йдеться про чинники, що характеризують життєві цілі, фіксують життєвий вибір молоді.

Разом із тим, невірно було б трактувати всі соціальні явища в межах структури цінностей молоді як її життєві цілі. Так само, невірно було б вважати всі ціннісні орієнтації молоді такими, що характеризують та визначають її життєвий вибір. Не всі молодіжні цінності стають цілями молодих людей. Так само як і не всі цілі молоді є тісно пов'язаними із побудовою власного життєвого стилю. Цілі молодих людей, які формуються в процесі життя, можуть бути різними. Одні складаються ситуативно і носять короткотерміновий характер, інші формуються роками і реалізуються протягом всього життя. Цілі можуть бути пов'язаними із різною мірою самостійності молодих людей в процесі формування даних цілей або з різною мірою мотивації, різною здатністю до трансформацій в процесі життя.

Під „життєвими цілями молоді” ми розуміємо ті цілі, які тісно пов'язані із вибором побудовою молодими людьми їх стилю життя, їх життєвого плану та життєвого шляху. Тому життєві цілі, як правило, є достатньо особистісно-сформованими, вмотивованими. Вони можуть перетворюватися на коротко- чи середньо-термінові, залежно від об'єктивних умов соціальної реальності, проте частіше за все вони залишаються довготерміновими. Життєві цілі молоді, як правило, пов'язані з основними галузями життя молодих людей в суспільстві. І зрештою, ці цілі, проявляючись в поведінці молоді, свідчать про певний характер її життєтворчості, життєвого вибору, прив'язаності до тих чи інших соціальних стереотипів. Тому, ймовірно, життєві цілі молоді можна ідентифікувати із пріоритетами в ціннісній структурі, відповідними ціннісними життєвими орієнтаціями молодих людей.

Разом із тим, сьогодні при дослідженні стилів життя молодих людей варто звернути увагу на ще один важливий аспект життєдіяльності даної категорії населення. Оскільки в стилі життя як соціальному явищі закладено механізм самореалізації молодих людей протягом всього життя, такий показник, як орієнтація молоді на соціальне середовище, іншими словами, певний соціальний простір для власної самореалізації молодих людей є також достатньо важливим соціальним чинником, здатним характеризувати молодіжні стилі життя на макрорівні життєдіяльності суспільства. В Україні сьогодні вивчення даного соціального фактора набуває особливої актуальності, викликає у нас достатньо велику цікавість. Це пов'язано із тим, що в сучасній Україні в період змін, соціальної нестабільності та невизначеності соціальне середовище для молодіжної самореалізації може виходити за межі української держави. Тому орієнтація на середовище, соціальний простір для самореалізації в процесі життєвого вибору молоді України надалі може розглядатись одним із вихідних чинників дослідження молодіжних життєвих стилів в сучасному українському суспільстві.

Тож підсумовуючи, зазначимо. Наведений вище аналіз критеріїв вивчення життєвих стилів з погляду різних традицій, підходів, парадигм соціальної філософії дозволив нам зробити низку висновків. Зокрема, не зважаючи на те, що стиль життя молоді у певний спосіб здатні відображати різні як зовнішні, так і внутрішні фактори, з погляду екзистенціальної парадигми соціальної філософії основний сутнісний зміст стилю життя фіксують насамперед його структурні

детермінанти, які мають потенцію до об'єктивізації в поведінці. Даний висновок підтверджують сучасні постмодерністські традиції. З погляду на аналіз внутрішньої будови, стиль життя можна визначити як вибір молоддю власного життєвого шляху на основі визначення життєвих пріоритетів та орієнтацій аксіологічного змісту, з метою подальшої самоактуалізації молоді в суспільстві. При цьому у якості вихідного емпіричного критерію постають, з одного боку, життєві ціннісні пріоритети (явища, що очолюють структуру цінностей на рівні свідомості молодих людей) та відповідні до них реальні життєві ціннісні орієнтації, направлені на досягнення цих пріоритетів, життєвих цілей молоді, з іншого боку, орієнтації молоді України на соціальне середовище для самореалізації в процесі життя. Соціальні орієнтації молоді на середовище для власної самореалізації у якості критерію допоможе створити початкову макрохарактеристику молодіжної життєтворчості в українській державі.

Разом із цим, зважаючи на класичні підходи, сформовані функціоналістичною парадигмою соціальної філософії, для узагальнення, типології молодіжних стилів життя, вищезазначені критерії можуть бути доповнені чинниками, орієнтованими на історичний дух епохи, пов'язаними із динамікою суспільних змін,

мовленими причинно-наслідковими зв'язками між молодіжними життєвими стилями та суспільством, в цілому. У якості відповідних чинників, зокрема, може розглядатись функціональне призначення життєвих стилів молоді в суспільстві. Мова йде про соціальні функції, які виконує той чи інший тип стилю життя, тим самим зберігаючись в суспільстві та забезпечуючи його функціонування. У такий спосіб відповідний підхід надасть нам можливість охарактеризувати явище молодіжних стилів життя не тільки з середини, але й з зовні, в контексті всезагальних зв'язків, виявляючи зміст останніх. Іншими словами, аналіз типів молодіжних стилів життя за теоретичним критерієм соціальних функцій дозволить нам виявити всю сукупність взаємозв'язків в аспекті життєдіяльності молоді та суспільства, охарактеризувати сутність та динаміку зв'язків між соціальним окремим (молоддю) та соціальним цілим (суспільством).

Застосування зазначених чинників, пропонованих різними парадигмами соціальної філософії як критеріїв вивчення стилів життя від їх ідентифікації до узагальнення, типології та аналізу в системі всезагальних зв'язків, доцільне лише у поєднанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Куценко О.Д.* Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві. Спроби західної соціології. – Х., 2000. – 316 с.
2. *Майерс Д.* Социальная психология / Перев. С англ. – С.-Пб.: Питер Ком, 1998. – 688с.:ил.
3. *Михайлова О.Н.* Социально-философские проблемы типологического анализа стилей жизни: Автореф. дис. ... канд филос. наук 09.00.01/ Ин-т философии РАН. – М., 1992. – 21 с.
4. *Капра Ф.* Уроки мудрости / Пер. с англ. В.И.Аршинова, М.П. Пампуши, В.В. Самойлова, В.Н. Цапкина. – М.: Изд-во Трансперсонального ин-та, 1996. – 318 с.
5. *Стиль жизни личности: теоретические и методологические проблемы* / Отв. ред. Л.В. Сохань, В.А. Тихонович. – К.: Наукова думка, 1982. – 372 с.
6. *Auletta K.* The Underclass. – New York: Random House, 1982. – P. XVI.
7. *Bourdieu P.* Practical Reason. On the Theory of Action. – Cambridge, 1998. – P.153.
8. *Goldthorpe J.H.* Rent, Class Conflict, and Class Structure: a Commentary on Sorensen's "Jouner Basis" // *American Journal of Sociology.* – 2000. – May. – Vol. 105. – № 6. – P. 1559-1571.
9. *Maccoby M.* Why work. Motivating and leading the new generation. – New York: Miles River Press, 1995. – 296 p.
10. *Mitchell A.* The nine American life styles, who we are and we are going to. – New York: Macmillan, 1884. – 302 p.
11. *Morris L.* Dangerous Classes. L. – New York: Routledge, 1994. – P.121-12.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2006 р.